

Na putu ka društvu znanja – reforma obrazovanja odraslih u Srbiji

(Intervju sa dr Miomirom Despotovićem, profesorom Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu)¹

Bulajić: *U poslednjih deset godina u Srbiji se sprovodi intenzivna reforma obrazovanja. Na koji način ste Vi bili uključeni u te procese?*

Despotović: U julu 2001. godine novoformirano Ministarstvo prosvete i sporta započelo je reformu obrazovanja i formiralo ekspertske timove za konceptualizaciju pojedinih područja: demokratizaciju, decentralizaciju, obrazovanje i stručno usavršavanje nastavnika, osiguranje kvaliteta, stručno obrazovanje, obrazovanje odraslih i visokoškolsko obrazovanje. Nešto kasnije, formirani su timovi za obrazovanje manjina, informaciono-komunikacione tehnologije, obrazovanje dece sa posebnim potrebama, obrazovanje Roma, reformu nastavnih planova i programa i politiku obrazovanja u stranim jezicima. Značajan broj nastavnika i saradnika sa Odeljenja za pedagogiju i andragogiju bio je intenzivno uključen u taj proces. S obzirom na bliskost i neizbežnu povezanost stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih, ja sam bio član tima za reformu stručnog obrazovanja i tima za reformu obrazovanja odraslih. Takođe sam učestvovao u Programu reforme stručnog obrazovanja, koji je realizovan u saradnji Ministarstva prosvete i sporta i Evropske unije, u svojstvu eksperta za razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju i eksperta za oblast obrazovanja odraslih.

Bulajić: *Kada i kako je započela reforma obrazovanja u Srbiji i koji su njeni opšti ciljevi i karakteristike?*

Despotović: Poslednja reforma obrazovanja u Srbiji neposredno je povezana sa političkim promenama koje su se desile 2000. godine. Intenzivna i sveobuhvatna reforma obrazovanja započela je u februaru 2001. godine formiranjem novog ministarstva prosvete i sporta, koje je nastalo kombinovanjem tri nekadašnja ministarstva – prosvete, visokog obrazovanja i sporta. Bazični, odnosno širi

¹ Intervju vodio: Aleksandar Bulajić, doktorand na Katedri za andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 12.10. 2009. god.

socijalno ekonomski ciljevi reforme odnosili su se na ekonomski razvoj, preciznije rečeno, ekonomski oporavak zemlje, razvoj demokratskih društvenih odnosa i reintegraciju zemlje u međunarodnu zajednicu. Specifični ciljevi reforme podrazumevali su:

- decentralizaciju sistema obrazovanja putem redefinisanja uloge centralne, regionalne i lokalne administracije;
- demokratizaciju sistema obrazovanja na osnovu stvaranja uslova za učesće socijalnih partnera, odnosno različitih interesnih grupa u procesu planiranja i razvoja sistema obrazovanja;
- unapređenje kvaliteta obrazovanja u svim domenima i na svim nivoima, a prvenstveno u području nastavnog procesa, evaluacije postignuća, obrazovanja nastavnika i obrazovne infrastrukture i
- usaglašenost sa društvenim, pre svega ekonomskim potrebama, posebno kada je reč o stručnom obrazovanju i obrazovanju odraslih.

Bazični ciljevi reforme obrazovanja predstavljali su opšti okvir i za reformu obrazovanja odraslih. Obrazovanje odraslih je shvaćeno kao ključni instrument ekonomskog razvoja, razvoja demokratskih društvenih odnosa i integracije zemlje u evropski ekonomski i kulturni prostor. U tom okviru ono je moralo da omogući uspešnu tranziciju ka ekonomiji i društvu koje se temelji na znanju i da doprinese rešavanju specifičnih društvenih problema kao što su unapređenje produktivnosti i društvene i lične efikasnosti, zapošljavanje stanovništva, smanjenje siromaštva, emancipacija i zaštita marginalnih i ugroženih grupa i pojedinaca, unapređenje ljudskih prava i građanskih sloboda, zaštita životne sredine, unapređenje zdravlja i sl.

Bulajić: *To nam govori da će u Srbiji obrazovanje odraslih, pogotovu stručno obrazovanje, u narednom periodu predstavljati jedan od ključnih instrumenata društvenog i individualnog razvoja. Kakvo je stanje obrazovanja odraslih u Srbiji danas?*

Despotović: Obrazovanje odraslih u Srbiji ima dugu tradiciju i u toj oblasti postoji značajno pozitivno iskustvo. Posebno je vredno i značajno iskustvo stečeno 60-ih i 70-ih godina 20. veka, kada je Srbija bila deo jugoslovenskog državnog i ekonomskog prostora. Tih godina Jugoslavija je predstavljala svetsku super silu u obrazovanju odraslih. Njeno iskustvo su pratile i proučavale mnoge zemlje i međunarodne organizacije, zbog čega se slobodno može reći da je ono značajno uticalo na međunarodnu teoriju i praksu obrazovanja odraslih. Tako je, na primer, 1962/63. godine u Jugoslaviji delovalo 420 centara za obrazovanje odraslih u preduzećima i 528 radničkih i narodnih univerziteta koje je pohađalo preko 700.000 ljudi. Posle sedamdesetih godina počinje postepena ali kontinuu-

irana devastacija sistema obrazovanja odraslih, koja je kulminirala 90-ih godina prošlog veka.

Obrazovanje odraslih u Srbiji danas karakteriše ogromna nesrazmera između potrebe za obrazovanjem odraslih i mogućnosti. Prema podacima poslednjeg popisa sprovedenog u Srbiji (2002), skoro 22% stanovništva koje je starije od 15 godina pripada kategoriji nepismenih ili onih bez potpunog osnovnog obrazovanja. Oko 24% poseduje osnovno obrazovanje kao svoj obrazovni maksimum, što znači da blizu 50% stanovništva Srbije starijeg od 15 godina ima osam razreda i manje, odnosno da se nalazi na grantovnom obrazovnom minimumu ili ispod njega. Istovremeno, izdvajanje za obrazovanje kontinuirano opada. Po stopi izdvajanja za obrazovanje od 3,2% nacionalnog dohotka, Srbija se nalazi na začelju liste evropskih zemalja. Posebno je zabrinjavajuće to što se institucije i programi obrazovanja odraslih ne finansiraju iz državnog budžeta. S druge strane, Srbija ne poseduje institucionalne kapacitete za obrazovanje odraslih. U Srbiji danas postoji oko 2,5 miliona odraslih bez potpunog srednjeg obrazovanja i svega desetak škola za osnovno obrazovanje odraslih. Ogroman sistem srednjih stručnih škola u potpunosti je zatvoren za odrasle, dok je mreža radničkih i narodnih univerziteta desetkovana. Celokupna oblast obrazovanja odraslih, osim u delu osnovnog obrazovanja, nije ni zakonski uređena, što govori o odsustvu političkog i ekonomskog interesa za njega.

Bulajić: *Ali Vi ste prethodno govorili o pokušajima reforme obrazovanja u celini i, u tom okviru, o pokušajima reforme obrazovanja odraslih. Šta se tu zaista dešava? Da li je u Srbiji na delu sistemska transformacija obrazovanja odraslih i, ako jeste, kakvi su njen obim, intenzitet i njena dinamika?*

Despotović: Reforma obrazovanja odraslih u Srbiji zaista je započela 2001. godine. Planirane i konceptualizovane promene nemaju, međutim, linearan karakter. Srbija je politički i ekonomski nestabilan prostor i to je imalo presudan uticaj na obim, intenzitet i dinamiku reforme obrazovanja odraslih. Njena osnovna karakteristika je izvesna doza sporosti u konceptualizaciji, ali pre svega nedostatak spremnosti i sposobnosti za implementaciju i oživotvorenje pojedinih ideja i rešenja. I jedno i drugo se može objasniti činjenicom da je obrazovanje odraslih partnerska delatnost i zajednička odgovornost različitih aktera: države, poslodavaca i zaposlenih, institucija za obrazovanje, nevladinih i naučnoistraživačkih organizacija i pojedinaca i da je usklađivanje njihovih interesa i potreba složen i komplikovan proces. Da bi se kreirao funkcionalan sistem obrazovanja odraslih neophodno je obezbediti efikasnu međuresorsku saradnju u kreiranju politike i strategije obrazovanja, ravnopravan tretman svih partnera u izražavanju potreba i odlučivanju o putevima i načinima njihovog zadovoljenja, konsenzus o

ciljevima, ishodima i prioritetima reforme i neophodna finansijska sredstva za njihovu implementaciju. Iako je u procesu konceptualizacije reforma i usklađivanja interesa i stavova potrošeno mnogo vremena, stečena je jedna vrsta dragocenog iskustva i bazične orijentacije u reformi obrazovanja, posebno reformi obrazovanja odraslih. Naučili smo da reforma nije jednokratna, nego kontinuirana i otvorena, odnosno da je to proces stalnog prilagođavanja strukture, sadržaja i organizacije obrazovanja odraslih promjenljivom socijalno-ekonomskom okruženju. Tolerisanje i prevazilaženje frustrirajuće protivurečnosti o obrazovanju odraslih kao političkom ali ne i kao ekonomskom prioritetu bila je druga važna lekcija koju su morali da nauče svi oni koji su na bilo koji način bili uključeni u reformu obrazovanja odraslih.

Bulajić: *Kako se ta protivurečnost konkretno manifestovala?*

Despotović: Politička volja je presudni činilac u reformi obrazovanja i ona 2001. godine nije nedostajala. U julu 2001. godine novoformirano Ministarstvo prosvete i sporta je razmatralo prvi nacrt reforme obrazovanja i, kao što sam već kazao, formiralo ekspertske timove za pojedina područja.

Tim za reformu obrazovanja odraslih (prof. dr Snežana Medić, prof. dr Miroslav Despotović, mr Katarina Popović, Mirjana Milanović, kao i veći broj praktičara iz oblasti obrazovanja odraslih) tokom 2001/02. godine izradio je dokument pod nazivom *Strateški pravci obrazovanja odraslih*. Strukturu tog dokumenta čine tri međuzavisne i funkcionalne celine: analiza relevantnih međunarodnih, pre svega evropskih, dokumenata o obrazovanju odraslih i doživotnom obrazovanju, koja je poslužila kao polazna osnova za reformske predloge, analiza stanja obrazovanja u Srbiji i ključni deo koji se odnosi na identifikovanje glavnih problema u obrazovanju odraslih, sa predlogom konkretnih mera za njihovo rešavanje. Reč je, dakle, o sveobuhvatnom analitičkom i operativnom dokumentu koji je obuhvatio tri široke oblasti: formalno obrazovanje odraslih, stručno obrazovanje i osposobljavanje i neformalno obrazovanje. Nažalost, ovaj važan dokument nikad nije oficijelno razmatran niti ga je Vlada kao njegov „naručilac“, kao uostalom i druga dokumenta iz ovog reformskog paketa, ikada usvojila ili odbacila. Prema mom saznanju i razumevanju, osnovni razlog za to su političke promene, u smislu promene vlade, i samim tim izmenjen odnos prema obrazovanju. Nova vlada nije prepoznala obrazovanje kao instrument socijalno- ekonomske transformacije, drugačije je razumela njegove funkcije i na drugi način je definisala njegove prioritete. Novo ministarstvo je više preispitivalo reformske ideje i rad prethodnog ministarstva nego što je kreiralo i uvodilo promene u sistem obrazovanja u celini. Ono je prvenstveno pokušavalo da zaustavi započete promene i „ispravi greške“ prethodnog ministarstva. Ilustrativan primer za to su ishitrene promene

Zakona o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja iz 2003. Naime, Zakonom o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja iz 2003. godine uvedene su krupne promene u oblast obrazovanja. Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2004. godine bitno su redefinisani ciljevi, struktura, način upravljanja i vrednovanja obrazovanja, osposobljavanje, usavršavanje nastavnika i sistem njihovog profesionalnog razvoja i licenciranja. Za oblast obrazovanja odraslih bilo je posebno problematično ukidanje Saveta za stručno obrazovanje i preimenovanje Centra za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih u Centar za stručno i umetničko obrazovanje. Moglo bi se reći da tadašnje Ministarstvo prosvete i sporta nije u potpunosti razumelo, niti uvažavalo, savremene evropske tokove u reformi obrazovanja i da je stoga u dobroj meri usporilo započetu reformu. O tome svedoči i činjenica da je novi Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja iz 2009. godine vratio neka rešenja iz Zakona o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja iz 2003. godine, uključujući i Savet za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih i Centar za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Time je na neki način obrazovanje odraslih rehabilitovano, ali je izgubljeno vreme nenadoknadivo.

Bulajić: *Da li to znači da je Ministarstvo prosvete i sporta, na čijem je čelu jedno vreme bila Ljiljana Čolić, zatim Slobodan Vuksanović, a kasnije Zoran Lončar, u potpunosti zaustavilo reformu obrazovanja?*

Despotović: Naravno da ne. Nije bilo moguće ignorisati snažnu potrebu za reformom obrazovanja, niti odbiti značajnu i neophodnu podršku EU za reformisanje stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Ne verujem čak ni da je Ministarstvo želelo da zaustavi reformu. Pre bih rekao da je ono težilo njenoj rekonceptualizaciji. Na kraju krajeva, ono je ipak saradivalo sa Evropskom unijom u Programu reforme. Naime, reforma stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih u saradnji sa Evropskom unijom sprovedena je aktivno od 2003. godine. Ovu fazu reforme Evropska unija je podržala sa 13 miliona evra. Opšti cilj reforme odnosio se na razvoj stručnog obrazovanja zasnovanog na potrebama privrede i tržišta rada. Specifični ciljevi reforme bili su:

- izgradnja institucionalnih kapaciteta Ministarstva prosvete i sporta za razvoj i implementaciju strateških političkih opredeljenja u stručnom obrazovanju i obrazovanju odraslih;
- jačanje kapaciteta nacionalnih i lokalnih aktera u smislu da razvijaju i realizuju nove programe stručnog obrazovanja i osposobljavanja za mlade i odrasle;

- obezbeđenje kvaliteta stručnog osposobljavanja odraslih putem transformacije srednjih stručnih škola u centre za osposobljavanje odraslih u odabranim područjima;
- inoviranje procesa učenja u srednjim stručnim školama i
- unapređenje infrastrukture škola (zgrade, oprema i nastavna sredstva).

Bulajić: *Ako sam dobro razumeo, prvi cilj Programa reforme odnosi se na izradu strategije stručnog obrazovanja i strategije obrazovanja odraslih. Da li su ti dokumenti napisani i, ako jesu, kakve promene oni predviđaju?*

Despotović: U okviru Programa reforme izrađeno je više značajnih strateških dokumenata: Konceptija srednjeg stručnog obrazovanja u Srbiji, Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji, Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji, Regionalni trening centri za odrasle – konceptija razvoja, Akcioni plan za implementaciju strategije stručnog obrazovanja, Akcioni plan za implementaciju strategije razvoja obrazovanja odraslih, Metodologija razvoja nastavnih programa u srednjem stručnom obrazovanju i obrazovanju odraslih i Politika akreditacije i sertifikacije – nacrt. Naravno, dva najvažnija dokumenta jesu Strategija za razvoj stručnog obrazovanja i obuke u Republici Srbiji i Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji, koji su napisani tokom 2004/05. godine i koje je Vlada Republike Srbije usvojila u decembru 2006. godine. Akcioni planovi za ove dve strategije urađeni su u aprilu 2007. godine, a Vlada ih je usvojila u martu 2009. godine. To znači da je Srbiji bilo potrebno pet godina za definisanje i usvajanje strateških opredeljenja u oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Njihova implementacija je težak posao, koji će verovatno zahtevati još više vremena. Istovremeno, razumno je postaviti pitanje da li su strateška opredeljenja formulisana 2004/05. godine još uvek strateška i da li se može tolerisati takav nivo naše društvene „efikasnosti“ i takva „dinamika“ reforme.

Bulajić: *Koji su bili neposredni motivi da se prvenstveno reformiše stručno obrazovanje, odnosno da se donesu Strategija za razvoj stručnog obrazovanja i obuke u Republici Srbiji i Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji?*

Despotović: Mislim da su presudan uticaj imali ekonomski razlozi, odnosno ekonomska situacija u kojoj se Srbija nalazi, odnosno potreba da se ona transformiše u ekonomski efikasno područje i integriše u Evropsku uniju. Za Srbiju je pitanje ekonomske efikasnosti pitanje opstanka. Neposredna motivacija Evropske unije da podrži reformu stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih može se naći u Lisabonskim i Kopenhagenskim procesima, odnosno kriterijumima članstva koji su u njima formulisani. U reformi stručnog obrazovanja, posebno reformi obrazovanja odraslih, neposredno se polazilo od činjenice da u Srbiji postoji:

- nizak nivo ekonomskog razvoja
- velike disproporcije u ekonomskoj, demografskoj i obrazovnoj strukturi;
- usporen populacioni rast i smanjenje broja dece i mladih i uvećanje broja starih u ukupnoj populaciji;
- siromaštvo značajnog dela stanovništva;
- ogromna nezaposlenost;
- nepovoljna obrazovna i kvalifikaciona struktura ukupnog stanovništva;
- nepovoljna obrazovna i kvalifikaciona struktura nezaposlenog stanovništva;
- nedostatak sistemskog pristupa u razvoju obrazovanja i učenja odraslih (politika, strategija, legislativa, institucije, kadrovi i finansijska sredstva).

Bulajić: *Šta je svrha i koji su osnovni ciljevi ove Strategije?*

Despotović: Osnovna svrha Strategije obrazovanja odraslih odnosila se na kreiranje sistema obrazovanja i obuke odraslih, uključujući i institucije i mehanizme za upravljanje i razvoj, čije su osnovne karakteristike relevantnost, fleksibilnost, efikasnost i dostupnost. U koncipiranju i uspostavljanju takvog sistema tim za izradu strategije obrazovanja odraslih, koji je formiran u okviru Programa reforme, pošao je od načela da je obrazovanje odraslih integralni deo celovitog sistema obrazovanja i snažan faktor socijalnog, pre svega, ekonomskog razvoja. Ceneći aktuelnu društvenu i ekonomsku situaciju postignuta je saglasnost da je u reformi obrazovanja odraslih neophodno apostrofirati stručno obrazovanje odraslih i prvenstveno ga staviti u funkciju ekonomskog razvoja, povećanja produktivnosti i konkurentnosti privrede, unapređenja zapošljavanja i zaposlenosti. Na osnovu toga u Strategiji su formulisana četiri osnovna cilja:

- Uspostavljanje efikasnih načina participacije socijalnih partnera u obrazovanju odraslih;
- Distribucija nadležnosti i odgovornosti za obrazovanje odraslih među relevantnim ministarstvima;
- Razvoj raznovrsnih programskih opcija i unapređenje dostupnosti obrazovanja odraslih;
- Unapređenje kapaciteta i kvaliteta u obrazovanju odraslih.

Postizanje ovih ciljeva ostvaruje se putem većeg broja vrlo konkretnih zadataka kao što su uspostavljanje sistema socijalnog partnerstva, razvoj kapaciteta za upravljanje obrazovanjem odraslih, utvrđivanje modela i mehanizama za finan-

siranje obrazovanja odraslih, razvoj programa osnovnog i stručnog obrazovanja odraslih, donošenje zakona o obrazovanju odraslih, uspostavljanje programskih standarda, standarda akreditacije i sertifikacije, sistema savetovanja i vođenja, sistema za kontrolu kvaliteta i slično.

Bulajić: *S obzirom na to da je Strategija oblikovana 2004/05. godine i usvojena 2008. godine, da li je u međuvremenu započela realizacija nekih strateških ciljeva?*

Despotović: Svakako. Ukazaću ovde samo na nekoliko najznačajnijih stvari. Pre svega, stvoreni su neki formalni uslovi za realizaciju strategije. Na osnovu javne rasprave o Strategiji i vladine odluke o njenom usvajanju donet je i Akcioni plan za realizaciju Strategije. Tim dokumentom definisani su koraci u realizaciji strateških ciljeva, odgovorna tela i neophodna sredstva za njihovu realizaciju. Najveći deo sredstava za realizaciju strateških ciljeva očekuje se iz IPA programa za 2007. godinu, koji u Srbiji počinje sa zakašnjenjem od dve godine, i IPA programa za 2008. godinu, koji takođe kasni dve godine.

U toku realizacije prve faze Programa reforme napisana je Konceptija razvoja centara za kontinuirano obrazovanje odraslih u srednjim stručnim školama. Osnovna ideja u izradi koncepta bila je da se pet srednjih stručnih škola modernizuju i transformišu u smislu njihove osposobljenosti za razvoj programa i modula za obuku i osposobljavanje odraslih, osposobljavanja nastavnika za realizaciju programa i zadovoljenja potreba tržišta rada za zaposlenima. Na osnovu precizno definisanih kriterijuma odabrano je pet srednjih stručnih škola u kojima su osnovani ovakvi centri. Reč je o sledećim školama: Hemijsko prehrambena i tekstilna škola „Uroš Predić“, Zrenjanin, Tehnička škola, Novi Beograd, Druga tehnička škola, Kragujevac, Građevinsko-tehnička škola „Neimar“, Niš i Rudarsko-metalurška škola, Bor. Centri za kontinuirano obrazovanje odraslih u srednjim stručnim školama su specijalizovane nastavno-organizacione jedinice za stručno obrazovanje, osposobljavanje i obuku odraslih, usmerene na ekonomski rast i razvoj regiona kroz brzo reagovanje na potrebe privrede i tržišta rada za mobilnom i fleksibilnom radnom snagom i kvalitetno zadovoljavanje potreba za znanjima, veštinama i kompetencijama kako zaposlenih, tako i nezaposlenih. U poslednje tri godine centri su realizovali značajan broj obuka za lokalno tržište rada na kome deluju.

Drugo značajno područje na kome je ostvaren praktičan napredak jeste osnovno obrazovanje odraslih. Strategija je predvidela kreiranje integrisanih programa osnovnog obrazovanja odraslih, odnosno stvaranje sistema funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih. Ta ideja je pilotirana putem projekta Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma. Naime, Institut za pedagogiju i andra-

gogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta i Nacionalnim savetom Roma, obratio se Fondu za obrazovanje Roma sa predlogom za finansiranje projekta kojim se pokušava reformisati sistem osnovnog obrazovanja odraslih na uzorku najugroženijeg dela populacije odraslih, a to su Romi. Polazna ideja za to bila je vrlo jednostavna. Imajući u vidu složenost problema osnovnog obrazovanja odraslih, kreatori projekta su rešili da svoj koncept obrazovanja odraslih testiraju u najtežim uslovima i sa najugroženijom ciljnom grupom.

Pilotiranje novog programa obavljeno je u deset škola za osnovno obrazovanje odraslih i obuhvatalo je u prvoj godini 250 Roma starosti od 15 do 35 godina, sa posebnom podrškom ženama. Projekat je realizovan na celoj teritoriji Srbije gde postoje škole za osnovno obrazovanje odraslih. Aktivno učešće u projektu imali su Romski nevladin sektor, Nacionalna agencija za zapošljavanje, Kancelarija za smanjenje siromaštva, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku. Konceptualizovan je sistem sa tri ciklusa osnovnog obrazovanja odraslih, s tim da se polaznicima u trećem ciklusu (7. i 9. razred) otvorila mogućnost za sticanje stručne obuke iz određene oblasti. Kreiran je potpuno novi kurikulum za 7. i 8. razred, kao i programi za 16 vrsta stručnih obuka koje je zahtevalo tržište rada i za koje su Romi pokazali interes. Pilotiranje programa obavljeno je u deset škola za osnovno obrazovanje odraslih i u preko 30 srednjih stručnih škola ili radničkih i narodnih univerziteta. U okviru ovog projekta testirani su svi segmenti i mehanizmi osnovnog obrazovanja odraslih, od istraživanja potreba, razvoja programa, načina pružanja podrške Romima u učenju, do sertifikacije stručnih obuka. Projektom su testirana i razrešena sva ključna pitanja osnovnog obrazovanja odraslih i Srbija je danas spremna za kompletnu implementaciju novog sistema osnovnog obrazovanja odraslih.

I na kraju, donošenjem novog Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u avgustu 2009. godine stvoreni su uslovi za donošenje zakona o obrazovanju odraslih. Ministarstvo prosvete je najavilo zakon i formiralo grupu za njegovu izradu i ja se nadam da će taj ključni dokument biti usvojen u prvoj polovini 2010. godine. Zakon bi trebao da omogući prepoznavanje i uređenje jedne značajne društvene oblasti kakva je obrazovanje odraslih i da podstakne razvoj fleksibilnog i društvenim i individualnim potrebama prilagođenog sistema obrazovanja odraslih.